

УДК 159.922

Особливості переживання почуття провини особами з різними рівнями особистісної зрілості

Четверик-Бурчак Аліна Григорівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, 49000, м. Дніпро, пр. Гагаріна 72.

Chetveryk-Burchak Alina, Candidate of Psychological Science, Assistant Professor of the Department of Pedagogical and Developmental Psychology, Dnipro National University, 49000, Dnipro, Gagarin Avenue 72.

Четверик-Бурчак Алина Григорьевна, кандидат психологических наук, доцент кафедры педагогической и возрастной психологии Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, 49000, г. Днепр, пр. Гагарина 72.

Email: yaneznaub66@ukr.net.
ORCID: 0000-0002-6589-416X

Матях Валерія, студентка шостого року навчання (магістр) Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, 49000, м. Дніпро, пр. Гагаріна 72.

Matiah Valeria, master's degree student, Dnipro National University, 49000, Dnipro, Gagarin Avenue 72.

Матях Валерия, студентка шестого года обучения (магистр) Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, 49000, г. Днепр, пр. Гагарина 72.

Email: matyah.valeriya@gmail.com

Анотація. У статті представлені результати емпіричного дослідження, присвяченого вивченню особливостей переживання почуття провини у осіб з різними рівнями особистісної зрілості. Вибірку дослідження склали 62 особи віком від 21 до 55 років. Проведене дослідження дозволило виявити різницю в специфіці переживання провини між представниками групи з низьким рівнем особистісної зрілості і респондентами групи, яка характеризується високим рівнем особистісної зрілості, а також встановити зв'язок між компонентами особистісної та емоційної зрілості і почуттям провини. Отримані результати мають теоретичний інтерес і практичну значущість для побудови подальших досліджень почуття провини, в психопрофілактичних і психотерапевтичних практиках, для побудови різноманітних психологічних тренінгів.

Ключові слова: провина-рису, провина-стан особистісна зрілість, емоційна зрілість.

В статье представлены результаты эмпирического исследования, посвященного изучению особенностей переживания чувства вины у лиц с разными уровнями личностной зрелости. Исследование проведено на выборке (62 человека), возрастом от 21 до 55 лет. Проведенное исследование позволило выявить разницу в специфике переживания вины между представителями группы с низким уровнем личностной зрелости и респондентами группы, характеризующейся высоким уровнем личностной зрелости, а также установить связь между компонентами личностной и эмоциональной зрелости и чувством вины. Полученные результаты имеют теоретический интерес и практическую значимость для построения дальнейших исследований чувства вины, в психопрофилактических и психотерапевтических практиках, для построения разнообразных психологических тренингов.

Ключевые слова: вина-состояние, вина-черта, личностная зрелость, эмоциональная зрелость

The study covers theoretical and empirical analysis of modern scientific approaches and theories concerning problems of individual's precursors of feeling guilty. Personality maturity mentioned as a possible predictor of individual differences in experiencing guilt. Differences between guilt and guilt proneness are emphasized. Guilt proneness is a personality trait that is associated with predisposition to prosocial behavior. Guilt on the other hand is an uncomfortable moral emotion that can discourage the optimal functioning and well-being of an individual. Sixty two participants ages from 21 to 55 years reported in a survey their own level of personality and emotional maturity, and differences in guilt and guilt proneness. The personality maturity was measured by "Questionnaire of personality maturity" (Shtepa O.S.), "Test of personality maturity" (Ruzhenkov V.A. etc.) and "Test of emotional maturity" (Kocharyan O.S. etc.). The level of guilt and guilt proneness was investigated by "Test of Self-Conscious Affect" (Tangney J.P.) and "Guilt Inventory" (Kugler K.E.). Findings of the study revealed that individuals with low personality maturity tend to guilt proneness as well as to feeling guilty. The study demonstrated negative correlations between guilt and emotional maturity, live philosophy, creativity, positive thinking and self-development; guilt proneness and emotional maturity, responsibility, live philosophy, sociability, self-acceptance, positive thinking and empathy. The original research hypothesis was confirmed and the findings demonstrate that there is an association between guilt proneness, guilt and personality and emotional maturity.

Key words: guilt, guilt proneness, personality maturity, emotional maturity.

Актуальність та постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна продуктивна та самоактуалізована людина є еталоном для суспільства XXI сторіччя. Успішність вирішення провідних життєвих завдань вимагає від людини психологічної гнучкості, самодостатності функціонування на рівні особистісної зрілості. Перешкоди на шляху досягнення оптимального функціонування особистісно зрілою людиною можуть бути викликані як зовнішніми, так і внутрішньопсихологічними

чинниками, серед яких особливу роль відіграють емоції та почуття. Інтерес до феномену переживання почуття провини зумовлений відсутністю єдиної точки на його роль у житті людини. Так, переважна більшість авторів, що вивчали цей феномен [3; 5; 6; 10; 12; 11; 13; 16], в цілому, розглядали почуття провини як перешкоду на шляху до гармонійного розвитку людини. Проте, висувуються ідеї щодо визнання почуття провини як регулятора соціально небажаної поведінки. Так, зокрема, сучасні дослідження [5; 17] вказують на те, що схильність до переживання почуття провини є формою прояву «моральності». Дослідники відзначають, що схильні до переживання почуття провини особи приймають менше рішень, що вступають в протиріччя з морально-етичними нормами суспільства, в них рідше спостерігаються форми прояву делінквентної поведінки. Саме тому, вкрай цікавим є визначення особливостей переживання почуття провини особами з різними рівнями особистісної зрілості.

Методологічну та теоретичну основу роботи складають теоретичні відомості про сутність феномену провини представників різних психологічних напрямів (психодинамічного (Ж. Лапланш, Г. Мандлер, Ж.-Б. Понталіс, З. Фрейд); біхевіоризму (А. Бандура, О. Х. Маурер, Б. Скіннер, Д. Осьюбел); екзистенційно-гуманістичної психології (Дж. Бьюдженталь, Р. Кочюнас, В. Франкл, М. Хайдаггер, І. Ялом); когнітивно-орієнтованого підходу (К. Е. Ізард); вітчизняної психології (І. С. Кон, К. Муздибаєв, В. В. Столін)); погляди на структуру, типи, стадії переживання почуття провини (Д. Ангер, І. А. Белік, У. Х. Джонс); підходи до визначення різних видів зрілості та їх структури (емоційна зрілість (Дж. Бьюдженталь, Д. Гоулман, О. С. Кочарян, Дж. Майер, А. Маслоу, К. Роджерс, З. Фрейд, П. Фресс, О. А. Чудіна, О.Я. Чебикін та ін.); соціальна зрілість (У. Джеймс, Е. А. Долл, О. К. Павлов, Ф. Р. Філіппов, П. М. Якобсон); особистісна зрілість (Б. С. Братусь, С. Л. Братченко, І. С. Кон, Д. О. Леонтьєв, А. Маслоу, М. Р. Міронова, Г. Олпорт, К. Роджерс, О. С. Штепа, К. Ясперс та інші).

Сучасні дослідження зв'язку схильності до переживання почуття провини та просоціальної поведінки свідчать про те, що жінки, порівняно з чоловіками, більш схильні до детермінації вибору соціально схвальних форм поведінки переживанням почуття провини [18]. Почуття провини може виникати у людини при усвідомленні відповідальності за емоційний стан іншої людини. Знайдено додатній кореляційний зв'язок між сприйняттям провини та схильністю допомагати оточуючим [19]. Цікавими є результати дослідження, в якому продемонстровано, що певні індивіди, схильні до прояву морально-етичної поведінки навіть у ситуаціях, які залишаються приватними [17]. Слід відрізнити схильність до переживання почуття провини та почуття провини, як стан. Так, можна припустити, що індивіди зі схильністю до переживання почуття провини здатні до антиципації наслідків своєї поведінки, більш схильні до виваженої усвідомленої поведінки, що на нашу думку значною мірою пов'язано зі структурою особистісної зрілості людини.

Залежність почуття провини від рівня зрілості людини є досить цікавим питанням, результати вивчення якого матимуть практичну значущість як для теоретичної, так і для прикладної психології, психотерапевтичних практик та побудови різноманітних психологічних тренінгів.

Мета роботи: теоретично дослідити та емпірично перевірити особливості переживання почуття провини особами з різними рівнями особистісної зрілості.

Об'єкт: почуття провини як психологічний феномен.

Предмет – особливості переживання почуття провини в залежності від рівнів особистісної зрілості.

Відповідно до мети, предмету та об'єкту дослідження було висунуто концептуальну гіпотезу: існують відмінності у переживанні почуття провини особами із різними рівнями особистісної зрілості.

Згідно з концептуальною гіпотезою було виділено наступні емпіричні гіпотези:

- 1) рівень переживання почуття провини пов'язаний із рівнем розвитку особистісної зрілості та її компонентами: відповідальністю, автономністю, контактністю, самоприйняттям та саморозвитком;
- 2) рівень переживання почуття провини пов'язаний із рівнем розвитку емоційної зрілості та її компонентами: емпатією та емоційною експресивністю;
- 3) для осіб із низьким рівнем особистісної зрілості характерна більша схильність до переживання почуття провини;
- 4) індивідууми з низьким рівнем особистісної зрілості будуть більше схильні до інтенсивного переживання почуття провини-стану та провини-риси.

Обґрунтування вибірки емпіричного дослідження. Вибірку склали 62 особи різної статі (30 чоловіків та 32 жінки), віком від 21 до 55 років, рід діяльності не враховувався. Вибір такого широкого вікового діапазону можна, з одного боку, пояснити тим, що деякі вчені висувують ідею, про те, що розвиток особистісної зрілості не залежить від біологічної зрілості, тобто від віку [15]. Згідно з альтернативною точкою зору, період стійкого, автономно-сбалансованого прояву емоційної зрілості припадає на юнацький вік (18-23 роки) [14], що відображено у виборі нижньої вікової межі вибірки досліджуваних. Вибір верхньої вікової межі пов'язаний з тим, що період молодості та зрілості є найбільш продуктивним з точки зору самореалізації та самоактуалізації особистості, поняттями тісно пов'язаними зі змістом феномену особистісної зрілості.

Для визначення рівня особистісної зрілості були використані наступні методики: «Опитувальник особистісної зрілості» (ОЗО) О. С. Штепи [15]; «Методика діагностики особистісної зрілості (МДОЗ)» В. О. Руженкова, В. В. Руженкова, І. С. Лук'янцевої [9]; також була застосована «Методика діагностики емоційної зрілості особистості (МДЕЗО) (О. С. Кочарян, М. А. Півень), призначена для визначення рівня та структурних компонентів емоційної зрілості особистості (як компонента особистісної зрі-

лості) [8]. З метою діагностики особливостей переживання почуття провини застосовано: методика «Вимірювання почуття провини та сорому (Test of Self-Conscious Affect – TOSCA) Дж. П. Тангней [7], метою якої є вимірювання когнітивного, емоційного та поведінкового аспектів прояву провини, сорому та інших емоційних явищ, пов'язаних із самосвідомістю; для визначення рівня переживання почуття провини була використана методика «Опитувальник провини (Guilt Inventory)» К. Куглер, У.-Х. Джонс, у перекладі та адаптації І. А. Белік [1];

Обробка результатів емпіричного дослідження була проведена за допомогою методів математико-статистичної обробки: кореляційний аналіз (r -Пірсона), кластерний аналіз K -середніми та встановлення відмінностей між вибірками змінних за допомогою U -Манна-Уїтні в пакеті IBM SPSS Statistics 17. Для обґрунтування отриманих результатів використовувались інтерпретаційні методи (узагальнення емпіричних даних).

Результати та інтерпретація. На першому етапі дослідження було проведено аналіз кореляційних зв'язків між показниками особистісної зрілості та переживанням почуття провини. Результати наочно представлено у Таблицях 1, 2. Таким чином, були виявлені від'ємні кореляційні зв'язки між показниками переживання почуття провини-стану та життєвою філософією ($r=-0,332$, $p=0,01$), креативністю ($r=-0,324$, $p=0,05$), саморозвитком ($r=-0,296$, $p=0,05$) та позитивним мисленням ($r=-0,378$, $p=0,01$).

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу між показниками почуття провини-стану та компонентами особистісної зрілості за методикою «Опитувальник особистісної зрілості» О. С. Штепи

Параметри співвідношення	Провина-стан
Відповідальність	0,212
Децентрація	-0,115
Глибинність переживань	0,079
Життєва філософія	-0,332**
Толерантність	-0,001
Автономність	-0,188
Контактність	-0,205
Самоприйняття	-0,134
Креативність	-0,324*
Синергічність	-0,043

Примітка. ** - статистично значуща кореляція на рівні $p \leq 0,01$

* - статистично значуща кореляція на рівні $p \leq 0,01$

Таблиця 2

Результати кореляційного аналізу між показниками почуття провини-стану та компонентами особистісної зрілості за «Методикою діагностики особистісної зрілості» В.О. Руженкова

Шкала	Провина-стан
Відповідальність	-0,059
Терпимість	0,132
Саморозвиток	-0,296*
Позитивне мислення	-0,378**
Самостійність	-0,231

Примітка. ** - статистично значуща кореляція на рівні $p \leq 0,01$

* - статистично значуща кореляція на рівні $p \leq 0,01$

Можна припустити, що особа яка має чітку життєву позицію, життєву філософію, ставиться до життя більш позитивно, прагне до постійного саморозвитку, досягнення поставленої мети. Позитивне мислення та креативність допомагають індивіду знаходити гарні моменти у тому, що відбулося, використовувати набутий досвід, системно розглядати життєві ускладнення. Тому переживання провини-стану сприймається не болісно, а як певний корисний досвід, що допомагає усвідомити власні помилки та виправити їх задля майбутнього успіху та щасливого існування. І навпаки, якщо людина схильна переживати сильне почуття провини у зв'язку з неприємними подіями у житті, то вона починає боятися знову припуститися помилки, починає постійно думати про негативні наслідки власних дій, стає схильною до румінації, як непродуктивної форми прояву рефлексії [5]. Як наслідок, індивід втрачає бажання щось робити, в цілому, розчаровується у собі, що призводить, в свою чергу, до десакралізації (безсенсовності існування).

Також було встановлено додатній кореляційний зв'язок між показником переживання почуття провини-риси та відповідальністю ($r=0,300$, $p=0,05$) та від'ємний зв'язок між провинною-рисою та життєвою філософією ($r=-0,317$, $p=0,05$), контактністю ($r=-0,379$, $p=0,01$), самоприйняттям (табл. 3) та позитивним мисленням ($r=-0,373$, $p=0,01$) (табл.4).

Таблиця 3

Результати кореляційного аналізу між показниками почуття провини-риси та компонентами особистісної зрілості за методикою «Опитувальник особистісної зрілості» О. С. Штепи

Параметри співвідношення	Провина-риси
Відповідальність	0,300*
Децентрація	-0,039
Глибинність переживань	0,070
Життєва філософія	-0,317*
Толерантність	0,104
Автономність	-0,221
Контактність	-0,379**
Самоприйняття	-0,262*
Креативність	-0,212
Синергічність	-0,002

Примітка. ** - статистично значуща кореляція на рівні $p \leq 0,01$

* - статистично значуща кореляція на рівні $p \leq 0,01$

Таблиця 4

Результати кореляційного аналізу між показниками почуття провини-риси та компонентами особистісної зрілості за «Методикою діагностики особистісної зрілості» В.О. Руженкова

Шкала	Провина-риси
Відповідальність	-0,123
Терпимість	0,145
Саморозвиток	-0,151
Позитивне мислення	-0,373**
Самостійність	-0,124

Примітка. ** - статистично значуща кореляція на рівні $p \leq 0,01$

* - статистично значуща кореляція на рівні $p \leq 0,01$

Є вірогідність, що людина, яка характеризується підвищеною відповідальністю, схильна постійно подумки повертатися до тих подій, в яких вона, на її думку, вчинила неправильно, є винною. Така особистість може брати на себе відповідальність за якусь провину навіть тоді, коли це не так. Страх виглядати в очах оточення винним призводить до обмеження індивідом кола своїх соціальних контактів. Тобто, почуття провини призводить до спотворених взаємовідносин. Індивід, вірогідно, може відчувати постійну напругу через помилки минулого, що буде проявлятися в низькій толерантності та негативному відношенні до себе та своїх можливостей, відсутністю життєвих цілей та планів. Втрачається можливість безоцінного прийняття та прояву любові до своєї особистості.

Результати, зазначені у табл.5 та табл.6, вказують на від'ємний зв'язок між емоційною зрілістю та провиною-станом ($r=-0,293$, $p=0,05$), провиною-рисию ($r=-0,287$, $p=0,05$).

Таблиця 5

Результати кореляційного аналізу між показниками почуття провини-стану та компонентами емоційної зрілості за «Методикою діагностики емоційної зрілості особистості» М. А. Півень

Шкали	Провина-стан
Емоційна зрілість (загальний показник)	-0,293*
Рефлексія емоцій	-0,156
Емоційна саморегуляція	-0,158
Емпатія	-0,182
Емоційна експресивність	-0,030
Прийняття власних емоцій	-0,114

Примітка. * - статистично значуща кореляція на рівні $p \leq 0,05$

Таблиця 6

Результати кореляційного аналізу між показниками почуття провини-риси та компонентами емоційної зрілості за «Методикою діагностики емоційної зрілості особистості» М. А. Півень

Шкали	Провина-риси
Емоційна зрілість (загальний показник)	-0,287*
Рефлексія емоцій	-0,184
Емоційна саморегуляція	-0,174
Емпатія	-0,096
Емоційна експресивність	-0,017
Прийняття власних емоцій	-0,134

Примітка. * - статистично значуща кореляція на рівні $p \leq 0,05$

Ймовірно, емоційно зріла людина здатна контролювати емоції, що в неї виникають, та працювати з власними почуттями, зокрема, з почуттям провини. Тому воно не завдає шкоди і людина переживає це досить спокійно.

Значущих кореляційних зв'язків між шкалою провини та шкалами «ОЗО» виявлено не було. Не було також встановлено значущих кореляційних зв'язків між шкалою провини та шкалами «МДОЗ». Були виявлені від'ємні зв'язки між показниками провини та емпатійності ($r=-0,279$, $p=0,05$) (Табл.7).

Таблиця 7

Результати кореляційного аналізу між показниками почуття провини-стану та компонентами емоційної зрілості за «Методикою діагностики емоційної зрілості особистості» М. А. Півень

Шкали	Провина-стан
Емоційна зрілість (загальний показник)	0,074
Рефлексія емоцій	-0,050
Емоційна саморегуляція	-0,028
Емпатія	-0,279*
Емоційна експресивність	0,217
Прийняття власних емоцій	0,045

Примітка. * - статистично значуща кореляція на рівні $p \leq 0,05$

Можна припустити, що людина, яка переживає сильне почуття провини, зазвичай концентрується на власних переживаннях та проблемах, тому проявляти емпатію по відношенню до оточуючих не схильна. Ще однією причиною, ймовірно, може бути страх зашкодити людині або не зрозуміти її почуття вірно.

На наступному етапі емпіричного дослідження було здійснено кластеризацію результатів досліджуваних за результатами методик: «Опитувальника зрілості особистості (ОЗО)» О. С. Штепи, «Методики діагностики особистісної зрілості (МДОЗ)» В. О. Руженкова, В. В. Руженкової, І. С. Лук'янцевої, «Методики діагностики емоційної зрілості особистості (МДЕЗО)» (О. С. Кочарян, М. А. Півень).

Результати кластеризації за алгоритмом К-середніх з метою розподілення груп досліджуваних за обраними нормалізованими показниками – рівнем особистісної та емоційної зрілості та їхніми структурними компонентами, дали змогу сформулювати 2 групи (кластери). До першої групи (кластер А) увійшло 24 досліджуваних, які характеризуються високим рівнем особистісної зрілості. Друга група (кластер Б) складається з 38 респондентів із низькою особистісною зрілістю.

Графічно міжкластерні розбіжності представлені на рис. 1.

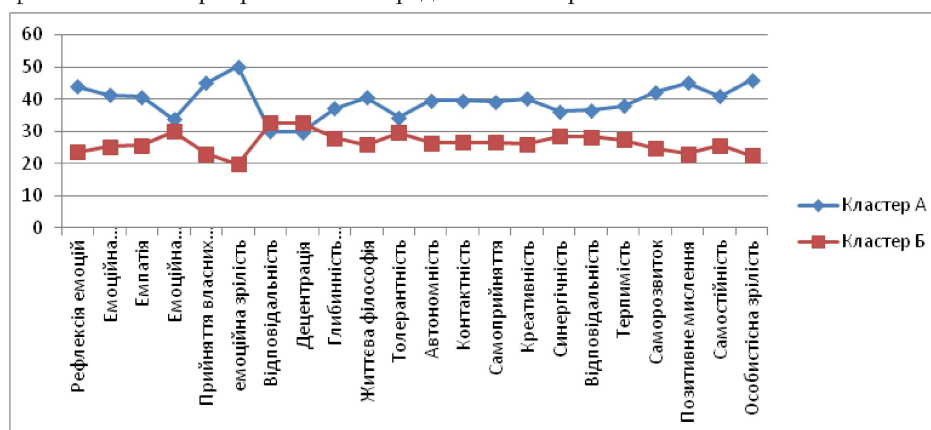

Рис. 1. – Міжкластерні розбіжності між показниками емоційної та особистісної зрілості досліджуваних

У табл. 8 представлений статистичний аналіз розбіжностей у переживанні почуття провини. Між особами із високим рівнем особистісної зрілості (кластер А) та індивідами із низьким рівнем особистісної зрілості (кластер Б) було виявлено різницю у показниках переживання почуття провини-стану та провини-риси. Особи із низьким рівнем особистісної зрілості демонструють більшу схильність до переживання почуття провини як стану, ніж респонденти із високим рівнем особистісної зрілості ($U=223$, $p=0,001$). Почуття провини-риси у групи з низькими показниками особистісної зрілості також виражено сильніше, ніж у осіб із високим рівнем особистісної зрілості ($U=243$, $p=0,002$). На рівні статистичної тенденції було встановлено відмінності за показниками бета-гордості ($U=333,5$, $p=0,075$), альфа-гордості ($U=334,5$, $p=0,078$) та моральних норм ($U=324,5$, $p=0,057$).

Таблиця 9

Результати зіставлення кластерів із різними рівнями особистісної зрілості (високий та низький рівні) за шкалами методик TOSCA та «Опитувальник провини»

Шкали		Середні показники		Показник U-критерію (емпіричного)
		Кластер А	Кластер Б	
Параметри за методикою TOSCA Дж. Тангней	Провина	32,38	30,95	435
	Сором	27,42	34,08	358
	Екстернальність	28,85	33,17	392,5
	Відстороненість	32,21	31,05	439
	Бета-гордість	36,60	28,28	333,5
	Альфа-гордість	36,56	28,30	334,5
Опитувальник провини І. А. Белік	Провина-стан	21,79	37,63	223**
	Провина-риси	22,63	37,11	243*
	Моральні норми	26,02	34,96	324,5

Примітка. ** - статистично значущі розбіжності на рівні 0,001

* - статистично значущі розбіжності на рівні 0,01

Не було виявлено суттєвої різниці між групами за показниками схильності до почуття провини, що виникає в результаті негативної оцінки індивідом своєї поведінки, а також показниками схильності до сорому, екстернальності та відстороненості. З таблиці зрозуміло, що схильність до переживання почуття провини, що виникає внаслідок негативної оцінки особою своєї поведінки, в однаковій мірі проявляється як у людей із низьким рівнем особистісної зрілості, так і у респондентів із її високим рівнем. Тому, можна припустити, що розбіжності у переживанні провини можуть бути пов'язані із іншими факторами, такими як стать, темпераментальні особливості, самооцінка, невротичність тощо.

Проте на рівні статистичної тенденції існують розбіжності між кластерами у переживанні бета-гордості. Така тенденція може свідчити про те, що люди із високим рівнем особистісної зрілості схильні до більш позитивної оцінки своїх дій по відношенню до оточуючих, ніж люди із низькою особистісною зрілістю. Це можна пояснити тим, що у особистісно зрілих людей вищі показники самоприйняття, контактності, та автономності. Людина здатна адекватно пояснити свої дії та знайти вирішення проблеми, зберігаючи власну гідність та впевненість, не проявляючи залежність та страх перед оточуючими.

На такому ж рівні статистичної тенденції встановлені і розбіжності між кластерами за показниками схильності до переживання альфа-гордості. Представники кластеру А (особи із високим рівнем особистісної зрілості) у більшій мірі схильні до переживання почуття власної гідності, самоповаги та самоцінності, до задоволеності собою та власними вчинками у типових ситуаціях провини. Досліджувані кластеру Б характеризуються нижчими показниками до переживання альфа-гордості. Це можна пояснити тим, що індивіди із низькою особистісною зрілістю проявляють низьке самоприйняття, а також слабкі креативність та позитивне мислення. Низьке самоприйняття змушує людину у ситуації провини думати про себе як про негідну, нічого не варту особу, змушує переживати відчуття сорому за себе та свої дії. Така людина не схильна шукати в своїх вчинках позитивні аспекти, проявляти креативну сторону своєї особистості задля того, щоб виправити ситуацію.

Отже, третя гіпотеза, що припускала наявність розбіжностей у особливостях переживання провини особами із різними рівнями особистісної зрілості, виявилася непідтвердженою.

За шкалами «Опитувальника провини» виявлені значущі розбіжності. Вищі показники провини-стану та провини-риси у кластера Б можуть бути пов'язані із низькими показниками життєвої філософії, тобто відсутністю чіткої усвідомленості власних цілей у житті, бажаного стилю та способу життя, усвідомлення своїх принципів та установок. За відсутності чітких планів, людина концентрує свою увагу на собі та на тих помилках, що вона скоїла у минулому. В той час як низькі показники переживання провини-стану та провини-риси у досліджуваних кластера А можуть бути пояснені високим рівнем їхньої соціальної активності, цілеспрямованості, позитивного мислення і здатності трансформувати почуття провини у корисний життєвий досвід для розвитку особистості, завдяки високим показникам емоційної зрілості.

Ще одна тенденція до розбіжностей була встановлена за параметром моральних норм. Тобто, респонденти із високою особистісною зрілістю (кластер А) менш схильні в своїй поведінці керуватися

чіткими морально-етичними принципами, що встановлені суспільством у відповідності до людських уявлень про добро та зло, гідність, честь, справедливість та які підкріплюються та захищаються суспільною думкою або внутрішньою переконаністю, ніж досліджувані із низькою особистісною зрілістю (кластер Б). Тобто, можна припустити, що особи із високою особистісною зрілістю більш схильні розглядати свою поведінку в контексті конкретної ситуації, своїх мотивів, мети, умов та подій, які стали причиною скоєння певних дій, а не встановлених суспільством моральних норм, які, в цілому, мають чіткі рамки та обмежують людину у можливості більш широко аналізувати свою поведінку та ситуацію загалом. Отже, четверта гіпотеза даного емпіричного дослідження, в якій стверджується, що при низькому рівні особистісної зрілості у людини буде спостерігатися високий рівень переживання провини, можна вважати підтвердженою.

Висновки.

Почуття провини – це напруга, що виникає через переживання невдоволеності собою, своєю поведінкою, що не співпадає з загальними або власними нормами моралі. З одного боку, даний феномен виступає в якості регулятора соціально небажаної та аморальної поведінки особистості [2], а з іншого – може виступати перешкодою до гармонійного розвитку особистості. Перша та друга гіпотези, які вказували на існування взаємозв'язку феномену провини з особистісною та емоційною зрілістю була підтверджена.

Не було встановлено значущих розбіжностей у схильності до переживання почуття провини між особами із різними рівнями особистісної зрілості.

У переживанні почуття провини-стану та провини-риси між групами осіб із різними рівнями особистісної зрілості були встановлені значущі відмінності. Особи з низьким рівнем особистісної зрілості переживають почуття провини дещо сильніше, у порівнянні із тими особами, що є особистісно зрілими. Тобто, особи із низьким рівнем особистісної зрілості схильні інтенсивніше переживати через ті події, що відбулися нещодавно, прагнуть якнайшвидше виправити ситуацію, спокутати провину доки ще є можливість. Також такі індивіди більш схильні непокоїтись та шкодувати про речі, які сталися у минулому та які виправити вже немає нагоди. Така зосередженість на минулому супроводжуються постійною напругою та думками про те, що якщо б була можливість прожити життя з почату, вони б зовсім інакше поводитись у життєвих ситуаціях. Особи ж із високою особистісною зрілістю здатні відпускати минуле, залишивши лише певний досвід, що дозволяє їм легше долати життєві труднощі. Такі особи концентрують свою увагу на самовдосконаленні та саморозвитку, тому кожний свій хибний вчинок вони, скоріш за все, сприйматимуть як ще одну сходинку до досягнення свого ідеального «Я».

Отже, отримані результати та виявлені відмінності дозволяють зробити висновок про існування зв'язку між переживанням почуття провини та рівнями особистісної зрілості.

Література

1. Белик И. А. Чувство вины в связи с особенностями развития личности: дис. на соискание науч. степени канд. псих. наук : 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / И.А. Белик. – Санкт-Петербург: СПбГУ, 2006. – 209 с.
2. Бьюдженталь Дж. Наука быть живым: диалоги между терапевтом и пациентом в гуманистической терапии / Дж. Бьюдженталь; пер. с англ. А. Фенько. – М. : «Класс», 1998. – 336 с.
3. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. – СПб.: Питер, 2009. – 464 с. http://library.kpi.kharkov.ua/files/new_postupleniya/kerrolizard.pdf
4. Кон И.С. Социология личности/ И.С. Кон – М.: Политиздат., 1967 – 383 с.
5. Короткова Е. В. Социально-психологический анализ вины и стыда как системы отношений личности к себе и другому : дис. На соискание науч. степени канд. псих. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология» / Е. В. Короткова. – Ростов-на-Дону, 2002. – 226 с.
6. Леонтьев Д.А. Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации /под ред. Б.С. Братуся, Д.А. Леонтьева // Ученые записки кафедры общей психологии МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: Смысл, 2002 – №1. – с. 56-65.
7. Макагон И. К. Апробация методики измерения чувства вины и стыда / И.К. Макагон, С.Н. Ениколопов // Теоретическая и экспериментальная психология. — 2015. — № 8. — С. 1–6. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/aprobatsiya-metodiki-izmereniya-chuvstv-viny-i-styda-test-of-self-conscious-affect-3-tosca-3-tangney-j-p-dearing-r-l-wagner-p-e-gramzow-r-h/viewer>
8. Півень М. А. Структурні особливості емоційної зрілості особистості: дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / М.А. Півень. – Харків: НАУ імені М. Є. Жуковського «ХАІ», 2016. – 244 с. URL http://psychology.univer.kharkov.ua/16_17_doki/Piven_03/Piven_diss.pdf
9. Руженков В. А. Методика диагностики личностной зрелости / В. А. Руженков, В.В. Руженкова, И.С. Лукьянцева // Научные ведомости. – 2016. – №36. – С. 65–70. URL <http://dspace.bsu.edu.ru/handle/123456789/20085>
10. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин - М.: Издательство Московского Университета, 1983. - 284 с.
11. Сульдина М. Невротическое чувство вины как защитный механизм психики [Електронний ресурс] / М. Сульдина. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://pikabu.ru/story/nevroticheskoe-chuvstvo_viny_kak_zashchitnyiy_mekhanizm_psihiki_5856594.

12. Франкл В. Доктор и душа. Логотерапия и экзистенциальный анализ / В. Франкл; пер. с нем. Л.Б. Сумм, 2016. – 338 с. URL overead.ec/view_global.php?id=73483
13. Фрейд З. Я и Оно./ З. Фрейд; пер. с нем. В. Ф. Полянського, под ред. А.А. Франковского. - Л.: Academia, 1924. – 62 с.
14. Чебикін О.Я. Становлення емоційної зрілості особистості: монографія / О.Я. Чебикін, І.Г. Павлова. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2009. – 238 с.
15. Штепа О. С. Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг. Монографія / О. С. Штепа. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 210 с.
16. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / И. Ялом; пер. с англ. Т.С. Драбкиной. — М.:Независимая фирма «Класс» – 1999. – 576 с.
17. Cohen T. R., Panter A. T., Turan N. (2012). Guilt Proneness and Moral Character / *Current Directions in Psychological Science*, 21, 355–359. Retrieved from: <https://doi.org/10.1177%2F0963721412454874> [in English]
18. Miller, C. (2010). Guilt and helping. In A. Columbus (Ed.) *Advances in Psychology Research: Vol. 68. Guilt and helping* (pp. 117-138). Hauppauge, NY, USA: Nova Science Publishers. Retrieved from: <http://users.wfu.edu/millerc/Guilt.pdf> [in English]
19. Torstveit L., Sütterlin S., Lugo R. G. (2016). Empathy, Guilt Proneness, and Gender: Relative Contributions to Prosocial Behaviour / *Europe's Journal of Psychology*, 12(2), 260–270. Retrieved from: <https://doi.org/10.5964/ejop.v12i2.1097> [in English]

References

1. Belik, I. A. (2006). Feeling Guilt and its Correlations with the Personality Development. *Candidate's thesis*. Sankt Petersburg. [in Russian].
2. Byudzhenal, Dzh. (1998). The science of being alive: dialogues between the therapist and the patient in humanistic therapy. Moscow : «Klass». [in Russian].
3. IZARD, K. E. (2009). Psychology of Emotions. St. Petersburg: Piter. http://library.kpi.kharkov.ua/files/new_postupleniya/kerrolizard.pdf [in Russian].
4. Kon, I.S.(1967). Sociology of Personality. Moscow: Politizdat. [in Russian].
5. Korotkova, E. V. (2002). Socio-Psychological Analysis of Guilt and Shame as a System of Relations of the Individual to Himself and Another: *Candidate's thesis*. Rostov-na-Donu [in Russian].
6. Leontev, D.A. (2002). Personal in Personality: Personal Potential as the Basis of Self-Determination. B.S. Bratus, D.A. Leontev (Ed.). Moscow: Smyisl [in Russian].
7. Makagon, I.K. & Enikolopov, S.N. (2015) Adaptation of Test of Self-Conscious Affect (TOSCA). *Teoreticheskaya i eksperimental'naya psikhologiya*. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/aprobatsiya-metodiki-izmereniya-chuvstv-viny-i-styda-test-of-self-conscious-affect-3-tosca-3-tangney-j-p-dearing-r-l-wagner-p-e-gramzow-r-h/viewer> [in Russian].
8. Piven, M.A. (2016). Structural Features of Emotional Maturity of the Personality. *Candidate's thesis*. Kharkiv: NAU KHAH. URL http://psychology.univer.kharkov.ua/16_17_doki/Piven_03/Piven_diss.pdf [in Ukrainian].
9. Ruzhenkov, V. A., Ruzhenkova, V. V. & Luk'yantseva, I.S. (2016). Method for the Diagnosis of Personality Maturity. Belgorod: BelGNIU URL <http://dspace.bs.u.edu.ru/handle/123456789/20085> [in Russian].
10. Stolin V.V. (1983). Personal Identity. Moscow : Izdatelstvo Moskovskogo Universiteta [in Russian].
11. Chebykin, O.I. & Pavlova, I.H. (2009). Development of Emotional Maturity. – Odessa: PNTs APN Ukrainy [in Ukrainian].
12. Suldina, M. Neurotic Guilt as a Protective Mechanism of the Psyche. https://pikabu.ru/story/nevroticheskoe_chuvstvo_vinyi_kak_zashchitnyiy_mekhanizm_psihiki_5856594
13. Frankl, V. (2016). Doctor and soul. Logotherapy and Existential Analysis. URL overead.ec/view_global.php?id=73483 [in Russian].
14. Freyd, Z. (1924). I and It. A.A. Frankovskiy (Ed.). - Leningrad: Academia [in Russian].
15. Shtepa, O.S. (2008). Personal maturity: Model. Questionnaire. Training. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU [in Ukrainian].
16. Yalom, I. (1999). Existential Psychotherapy. Mjscow: Nezavisimaya firma «Klass» [in Russian].
17. Cohen, T. R., Panter, A. T. & Turan N. (2012). Guilt Proneness and Moral Character. *Current Directions in Psychological Science*, V.21, 355–359. <https://doi.org/10.1177%2F0963721412454874>
18. Miller, C. (2010). Guilt and helping. In A. Columbus (Ed.) *Advances in Psychology Research: Vol. 68. Guilt and helping* (pp. 117-138). Hauppauge, NY, USA: Nova Science Publishers. Retrieved from: <http://users.wfu.edu/millerc/Guilt.pdf>
19. Torstveit L., Sütterlin S., Lugo R. G. (2016). Empathy, Guilt Proneness, and Gender: Relative Contributions to Prosocial Behaviour. *Europe's Journal of Psychology*. V. 12(2), 260–270. <https://doi.org/10.5964/ejop.v12i2.1097>